

ЭН ЭРГИМ, ЭН ЧООК

1930 чылдарның эгезинде
неңи Москваның фармацевт
техникумунче өөрөдип чору-
пкан. Ону доозуп алгаш,
ыргаа чөдип келгеш, Чөөн-
өмчүк районнуң Чадаана
оорайга 1937 чылда бир ду-

САМБУКАЯ,
пенсияер.

Кижн күрүненин үнөлөп чет-
пес байлаа деп шын чугаала.

три станциясы түргүзөү чы-
жектеги айтырыгдар база тү-
гүстүнүп турар апарган. Кыш-
кы үедө мототашактыг апар-
ырыс база удавас. Чүртат-
чылыг суурлардан хоорук, ү-
түлүнүн тарызынны жок к

нын күүсетсе-даа, ивизинин санын эрткен чылдын деңгээлинен эвээжеткен. Сыстыг Хемнин куртыяныш ажил-агыйн база ивизинг. Олар ол тос чу баш ивизин анып мунарынг ажыдап туралар.

В. ДАМДЫН-ООЛ,
Тыва АССР-ниң культуразы
ның алдарлыг ажилдакчы

М. БАРААН,
«Тоора-Хем» совхозта иви

Любовь САМБУКАЙ—
күш-ажылдын хоочуну,
«Самбукайыны чугаазы»
деп баштайгы тыва чо-
гаалда ады кирген.

Любовь ДАМЧАА —
«Куш-ажьлы эрес-маа»

ӨДҮГЕН ЧУРТТУГ-ЛА МЕН

1930 чылдарның эгезинде
неңи Москваның фармацевт
техникумунче өөрөдип чору-
пкан. Ону доозуп алгаш,
ыргаа чөдип келгеш, Чөөн-
өмчүк районнуң Чадаана
оорайга 1937 чылда бир ду-

САМБУКАЯ,
пенсиянер.

Мынды, чарым мунупсумза,
Мыйгак сугда дезиг-ле чок.
Шаанда ивижилерниң амы-
кыраты берге турган ода.

три станциясы түргүзөү чы-
жектег айтырыглар база тү-
гүстүнүп турар апарган. Кыш-
кы үедө мототашактыг апар-
рывыс база удавас. Чүртат-
кылыг суурлардан хоорук, ү-
түлүнүн тарызыззын жок к

нын күүсетсе-даа, ивизинин санын эрткен чылдын деңгээлинен эвээжеткен. Сыстыг Хемнин куртыяыш ажил-агыйн база ивизинг. Олар ол тос чу баш ивизин анып мунарынг ажыдап туралар.

М. БАРААН,
«Тоора-Хем» совхозта иви

Любовь ДАМЧАА —
«Куш-ажьлы эрес-маа»

ЧУРУУТАРДА: сүт-бараа
фермалында иnek калартчы
Юрлй Достай-оог; ферманын
чайлаанла чадырлар орнуна
бажынпар.

Алексей КОЛ — күш-
жылдың хоочуну, меха-
низатор.

2-й эрх 1094 п. сентябрь 2

ЭЭЛЧЕГДЕ — ЯМБУРТ

Чурттуң одаар чүтү дамчы-
дылганын — ол судал-
дыларын туудукчулары беш
чылдын эгезинен бээр эква-
доруну уууну хире улуг орук-
ту эрткен. Бо уенин дургуну-
да олар 42 муң километр ма-
гистральдыг хоолой дамчыдык-
чыларын ажыглаага кингрен.
Туудук-монтаж ажилдарының
хемчээл эрткен беш чылдын
о-ла уени-биле деңизге бұ-
дун чартык катан кей.

Ол алып бо чылын кандыг
соруугаларын шийткээр
турарының дугайы СЭТА-ның
корреспондентинин дилээ
буугаар нефть болгаш газ
үлөтпүрүнүң бүдүрүлгелеринин
туудукчуларының министринин
оралакчыы Г. И. Шмалль чу-
гаалап берген. Ол бешел
Нефть болгаш газ үлөтпүрүнүң
ажылдакчыларының професси-
онал байырлыгының бүдүрүл-
гелеринин азыркы учуртуктууну
кабинетинин чурттуң улуг кар-
тазынын чыгышта болган.

— Бо картада одаар чүтү
дамчыларының бүтү маптур-
тарын айткан — деп, Генна-
дий Иосифович тайылбырла-
ды. Чурттуң чүтү газ дамчы-
дыла четкини беш 150 муң
километр чедир турар. Ол
улам улам чурт деп чүе бил-
дир. Чыл эгезинен бээр 6
муң километр магистральдыг
хоолой дамчыдыкчыларын
ажыглаага кингрен, оон иш-
тинде 5200 километр газ да-
мчыдыгы болуп. Бо беш
чылда Барын Сибирден чур-
туң төп деңиздеринде алып
улап газ дамчыдыкчыларын са-
лыр төлөйлөткөн. Урен-
гойдан Москва, Петровск, Но-
восков чедир магистральдар-
ын хуузазында уюштуруу
ажылаан. Америка администра-
цияның «санктислар» тура-
жук, Уренгой-Помарь-Ужго-
род газ дамчыдыгының хоо-
лай салыр кезээ туттунган. Бо
чылын ол магистральга ком-
прессор станцияларының тууду
доозулган, оон ачындыла ону
доуу күчүзү-биле ажылап эге-

лээр.
Мырнай чоокта чаа тууду-
жур улуг чедикшиинин бол-
ган: үш муң километр Урен-
гой-Теп-1 деп газ дамчыды-
газын хуузадан эрте дужа-
ган. Туудук конвейеринин бүтү
киржикчилеринин СЭКП ТК
болгаш СССР-ин Министрлер
Чевуула куш-ажычы чедикши-
ин-биле холбаштыр байр че-
дирген.

Партия болгаш чазак адир-
лик мурунгу Уренгой-Теп-2
деп газ дамчыдыгының кол
ажылдарын бо чылын дооз-
арып дээскен. Келир чылдан
эгелеп ону дамчыштыр газ чо-
руп эгелээр ужуругу. Ол дээр-
ге партия, ынчалзажок ботта-
ны болуп сорууга. Ону иш-
тинде туудукчуларга ажилдап
кеген мурунчук коллективтерин
инициатива бадтыкан турар.
Ол туудукта ажилдар ам ки-
ди түлүк чоруп турар.

— Уренгой-Теп-2 газ да-
мчыдыгының эрте дооскан,
туудукчулар барык бугун чы-
ды кампап айттар-дыр. Олар-
ның күженишкенин, энергия-
зын мычак кайнаар ут-
лаары?

— Кыскасы-биле харылаа-
й: орук чыгыш — Ямбург. Поляр
куржанын ындыла чыгаргаз
тымыштыр ол чер келир беш
чылда газ үлөтпүрүнүң улуг
базасы алаар. Ычангаз газ
тымыштыр ол черин шийт-
кээр, партия, ынчалзажок бот-
та-ны болуп сорууга. Ону иш-
тинде туудукчуларга ажилдап
кеген мурунчук коллективтерин
инициатива бадтыкан турар.
Ол туудукта ажилдар ам ки-
ди түлүк чоруп турар.

турар бойдус байлактарын
камгалаар талазы-биле хемчег-
лер-биле камсылаштыр бот-
таныр.

— Адырның кол күштерин
оон мурундаады деп, Барын
Сибирге мөөнүн болур-дур.
Ында оон ынай кандыг тууду-
лар калбарар ирги?

— Бистин чуртувус нефть
бүдүрүс талазы-биле делегейе
бирги чери быжы-биле ээлеп
турар, ону тывары улам көвү-
дээр. Ол колдууна-ла Барын
Сибиринин байлактарының кү-
сел-биле болуптур турар.
Оон-биле калып шалган нефть
тып турган черлерде оон ты-
выш куудулаан. Оон орун
тургузуу, деңизтеринин-биле
Сибирде тымыштыг черлерин
шигээлери эң шакын чоруп
турар. Чыныштыг черлерде
кылымал ортудуктары беш
тууду турар, чижээ, Самотло-
да. Ол дээрге бирги черинин
күрүне ужу-дузаныг туудулар
кылдыр санаттыган болгай.

Бо чылын нефть магистраль-
лының кол тууду — Холмогор
— Клин трассасы-дыр. 2,5 муң
километр узуу дурттуг ол
трассаны туулаалыг, даг-лаш-
тыг, арга-эминиг черлер та-
варыштыр салып кел чыдар.
Чаа хоолой дамчыдыгының
тавары Барын Сибиринин
нефтини Уралдын, Повольже-
нин, Төнтүн нефть ажилдап
кылар бүдүрүлгелеринин че-
дик келир. Оон ачындыла де-
мир-оруктарга чүк сөөртүү
хосталыр, кылар-чаар матери-
алдар чедикшиилер, гер-
биликтер бүдүрүс күчүлери
улгатырар арга тургузулу-
птуртук Аш-чөм программа-
ның күжүлериин салар у-
гадыр. Нефть дамчыдыгының
төлөйлөткөн долу күчү-
нү баугар нефть бээрин кел-
ди чылын бирги чартында-
ла боттандырып хандыраар
көрдүнгөн.

Оон мурунда тууду доозу-
ган Сургут—Полонк шугу-
му-

да насос станцияларының ту-
дуу колдуунда бүткен, долу
күш-биле нефть бээр арганы
тургускан.

Чылын база бир чутула ту-
дуу — Барын Сибирь—Урал—
Повольже деп продукт дамчы-
дыкчы болуп, 1500 километр
дурттуг оон бирги ээлчээ бо
чылын төнүзүңгө чедир
ажылаага кирер.

— Геннадий Иосифович, кар-
тадан көргө, министрствонун
туудукчулары чуттуг өске-даа
деңиздеринин азын өсөс
туугаарын кылып турар-дыр.
Челябинск областыг бол-
гаш Казахстаның чамдык де-
вискээрлеринин чиг-эти бол-
гаш олар чүтүдү бээр Тра-
ны — Кустанай—Амалар-
гай продукт дамчыдыгы гра-
фити мурунда туттунуп ту-
рар. Синегазово—Свердловск
аразынын нефть дамчыды-
гын элктирилге ажилдары
дооступ турар. Ноки—Тула—
Рязань—Орел-2 аразының про-

дук дамчыдыгының тууду
шугулаан.
Магистральдыг газ дамчы-
дыгының улуг электростан-
циялар: Сургут, Неора,
Старополь болгаш өске-даа
ГРЭС-терге адыраанга хоо-
лайларын чүс-чүс километр
туттунган. Ол — станция-
ларга чик ботуштыг, кам-
налгалыг одаар чүтүдү ажи-
лаары хемүр-лаш, нефть, ма-
зут ышкан чүтүлери демир-
орук-биле сөөртүүнү эвээж-
дир. Украинаның областыр-
да хоорайларга болгаш чурт-
тактыг черлерге адыран-
ган хоолой дамчыдыгының ту-
дар талазы-биле улуг ажилдар
боттанын.

Агроустуур комплекстеринин
туудуктарында мал ферма-
ларына, чигир болгаш хлеб
заводтарына, куш фабрикала-
рына улуг хемчээл тууду-
монтаж ажилдарын чорудары
төлөйлөткөн.

(СЭТА).

Москва. * * *

Казах ССР. Мангышлак чар-
тык ортудуктуң казымал бай-
лактары тывары көвүдээр.
Нефть тымыштыр чыл эге-
зинен бээр планда ашар 75
тоңна нефтини казып тыпкан.
Бо беш чылда нефть болгаш
газ тымыштыр немелде өзү-
десин Бузачин тымыштыг
черлеринин күсел-биле чедир
алыр төлөйлөткөн. Ында
«кара алды» тыварының эң
ажыктыг аргаларын ажилдап
кирер талазы-биле СЭКП-ин
XXVI съездинин салтан со-
ругалары чедикшиилер ботта-
нып турар. Мели Мелибаев-
тин улуртканы өрүмкчилер
бригадасы графити мурун
чоруп турар.

ЧУРУКТА: (солгай тала-
зыдан) өрүмкчи А. На-
мудунов, сесар Н. Белая,
өрүмкчинин дузалакчыы А.
Шевелев, мастер М. Мелиба-
ев, өрүмкчинин дузалакчыы
С. Насуев, электрик И. Чепи-
ко.

В. ЗИМИНИНН ФОТОЗ.
СЭТА-нын фотохрониказы.

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Чурттуң нефть болгаш газ
үлөтпүрүнүң ажилдакчылары
беш чылда чиг-эти болгаш
оттуктар чүтүдү казып ты-
варын көвүдээр турарлар. Ол
ажылаар, ылангыя Барын
Сибирде шалыкын темп-би-
ле хөгжүп турар. Магистраль-
дыг хоолойлар шугуу гра-
фити мурундар кылдынып,
хереглекчилерге улам хөй
хемчээл нефтини болгаш
газты чедир бээрин ханды-
рып турар. Бо чылын чүтү-
ге эгезинен бээр беш ындг 6
муң километр хоолой шугу-
мун ажылаага кингрен.
Нефть болгаш газ үлөтпү-
рүнүң ажилдакчыларының
хүтүңге тураскааткан байы-
лыг хураалга ол дугайын чу-

гаалашкан. Ол хураал августун
31-де Москвага болган.
Президиумда — СЭКП ТК-
нын Политбюро кежигүнүн
кандидат, СЭКП ТК-нын се-
кретары В. И. Долгих, СССР
нын Министрлер Чевуула-
нын Даргазынын бирги ора-
лакчыы И. В. Архипов,
элевон каш министрстволар-
нын болгаш ведомстволарын
удуртукчулары, бидүрүлге
чарыштын тилекчилери, на-
ймысалаан хөй-иништинин
төлөйлөкчилери.
Нефть үлөтпүрүнүң минис-
ри Н. А. Малцев илет-
кылган.

(СЭТА-нын корр.).

ССРЭ-НИНГ ӨРТЕКТЕР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КҮРҮНЕ КОМИТЕДИНДЕ

СЭКП ТК-нын болгаш
ССРЭ-нин Министрлер Чеву-
улазын шийткээр Чеву-
газ чоңуңк дараагында хе-
реглел бараанынын үрө-
мкест саар күрүне өртект-
рин 1984 чылдын сентябрь 1-
ден эгелеп чигеткенин ССРЭ-
нин Өртектер талазы-биле
күрүне комитети динаткан:
Өртектин чигеткен хуузу
(ортуулаа биле):
Астат болгаш триапетат
улазыннан арган постер—
30
платьер, блузаклар болгаш
өске-даа чик хептер:
улуг кижилерге астетаттыг
болгаш триапетаттыг постер-
ден—20
уруларга кылмыл болгаш
синтетиктиг постерден—30
кылмыл болгаш синтетик-
тиг улазыннан уруларга
даштык трикотаж кылмыла-
ры—30
хөс-лаван аргыгым
уруларга бөлү трикотажы
—20
кылмыл болгаш синтетик-
тиг улазыннан дараа
трикотаж бөлү кылмыла-
ры—19
оон иштинде уруларга кы-
лыл—30
синтетиктиг улазыннан
кылган ууун-тоодак уктар кы-
лыл—20
оон иштинде уруларга эл-
тиг улазыннан колот-
калар—30
Астетаттыг болгаш триа-
петаттыг постерден галантерей
кылмылары—22
уруларга кылмыл кештен
кылган хептер—30
чөкөт болгаш аргыгым
кештен кылган аргыгым—17
инпорт хөс-лаван чам-
дык хөс-лаван—20
кулатура — амыларга
болгаш ажил-агый херегел-
нин чамдык барааны—17.
Оон ачылда эл-тиннарнын
чамдык хөс-лаванын үрөм-
кест саар өртектин чигет-
кен.
Урмектен саар өртектин
чигеткенин иштин бир
чылда хамарыштыр алырга,
2,2 миллиард рубль болуп.

40 Найыралдың ачызында

НАЙЫРАЛ УЛАМ БЫЖЫГАР

Току — интернационал-
район. Ында шаг-шагдан бээр
орустар, тывалар, хакастар,
украинер, адигейлер, шор-
лар, чуваштар, литвалар, мор-
давалар, поляктар, эстонлар —
он ажиң нациянын төлөөрүн
бот-боттарыга дузалажып,
найыралдыг чурттан келген.
Алгы-ангы нациянын кижиле-
ринин акы-дугамалык чору-
ту, быжык найыралы он бир-
ги беш чылдын планын оона-
даларын чедир болгаш ажи-
куссидир, Совет Тыванын 40
чыл оон күш-ажычы чедик-
кинилерин уткуу дээр ту-
жуп турар ажил-ишчилерин
шалып ажилдап кестүп
турар.

Кайда ажилдаарында та-
арымчалыг байлаа, эки микро-
климат тургустунган, кайда
коллективтик кижигин боту-
күш-ажылын эки түнелди
дээр бек ханыскалалыг
ажылап турары, ында ажил-
га чедикшиинер көвөй бол-
ган. Найыралдыг алгы-ангы на-
ционалдыг кижилер чыгыш
бүдүрүлге коллективинин, чы-
гыш организацияга бир деминг
кады ажилдап турган, күш-
ажычы дадыгышкыны алып,

найыралы улам быжыгар. То-
кунун ыш ажил-агый. Ыр-
банын ыш белектээр пункту-
зу, кооперативтик анымыр-
тылар ажил-агый, коммунал
ажыл-агый комбинаты, район
эменелген болгаш өске-даа
организацияларын, бүдүрүл-
гелеринин ажилчынаары чы-
гыш соруугалыг ажилдап,
дыштанып, культура-массалыг
ажылдарын кады эрттирп,
дөңгү-төрөл, кула-кумуй, аш-
оор болуп, уру-дарын эс-
түрүп, азекежиктиг чурттан
турарлар. Районунда мурунчук
кижилер, алгы-ангы наия-
нын төлөөлүлөрүн, ыш
ажыл-агыйнын ажилчынаары
С. Кол, А. Маслов, азынчалар
В. Самылкин, М. Баран, ме-
ханізатторлар Александр Кас-
пай, Дмитрий Киней, мал-
чынаар Андрей Чашпан, Вик-
тор Ак, туудукчулар Григорий
Байро-оол, Александр Чажы-
най дээр оон-даа өске он-он
кижилер хөй.

Чон ортууңга интернацио-
наль, патриотч кижизилде-
лени улам күштелдирип чору-
ды-биле коллективтерге
алдардыг кижилер болгаш
хоочунаар-биле ужуражыла-

лар, темалар кезээлөр, полит-
хүннер, агиткультбригадын
ууушкуннери дээр ышкыш
ажылдыг шылаттыган хөс-
лери калбаа-биле ажилдап
турар. Ол ажилды чоруда-
рынга районун «Билиг» ини-
циативинин организациязын бээ
болуун үлүп кирип, лек-
торлар, илтикечилер интерна-
ционалдыг найырал тематын
лекция, бешелдерин чорудуп
турар. Ук черин радио да-
мчыдыгында «Найыралдыг
өг-бүлөдө», «Күжүс — найы-
ралдыг», «Найыралдыг кы-
чак» деп темаларга доктама
дамчыдыгылар чоруп келген.
«Тоора-Хем», «Май 1» со-
хоттарын төнтерген, сүт-ба-
раан фермаларына, Ырбанын
ын белектээр пунктууңга,
районун школарында бол-
гаш өске-даа алаан черлерин-
ге, организацияларга, болу-
лаан боттарынын чыгыш чер
чуртуттарга — дайын кижик-
чилери болгаш күш-ажылын
хоочунаары, бүдүрүлгенин
мурунчуклары: И. Е. Посохин,
А. И. Скобеева, И. А. Доро-
феев, Л. Б. Чадамба, В. С.
Дамдын-оол, А. Г. Кузмина,
О. С. Воронов оларын-биле

болулаан солун ужуражыла-
лар кижигин ботуңуңга сагыш-
сеткилинге кезээлде артар.
Чоокта чаа чолаачылар К. Э.
К. Кудажы, Л. Б. Чадамба,
С. С. Сургут-оол, О. Э. Сувак-
пит, А. А. Даржай база ол
ышкыш хөгжүм-шн театрын
инин бөлүк артисттери Токуга
аалап чораш барганаар.
Олар хөй-хөй кижигер-биле
ужуражып, сөөлү чылдада
Тываның культуру тургузуш-
кунула, уран чүтүлде хөгжү-
денин чугалап, чон-биле солун
ужуражышкынаары кылган-
нар.

Бо хүннерде интернациона-
ль, патриотч кижизилде —
чутула айтырларынын бирээ-
ни. Ажылы чоңуң ортууңга,
кылдыг аныктык ортууңга
социализминин төөгүлүг
чедикшиинерин болгаш артык
күштүү тода көргүзсө, чедир
тайылбырлаары, чоңуң
дайыкы, күш-ажылын чычыл-
дыры пропандаалаары — бир
кол сорулга, найыралды улам
быжылаарыга ол улуг роль-
да ойнаар.

Б. СЕДЕН-ХУРАК.

КАМНААР, ХУМАГАЛААР

Бо хүннерде бистин респуб-
ликамын бүтүлө булуңнары-
да кандыг-даа ажил-иштин
кижилери төрөн Тыванын
Совет Эвилелинч улустары-
нын найыралдыг өг-бүленин
эки тура-биле каттышканын
күш-ажылы белек-биле у-
куу дээр күженишкенин
ажылап турар. Бисте, ырак-
кы Токунун ажилдап болгаш
балыкчылары ону база эки
билип, боттарымыз тил
үлүг-хууусту кирип дээр
бир деминг ажилдап, планын
даалгаларымыз база алган
социалисттик хуузагелеринин
ажык куусидар соруугалыг
ажылап турар бис.

Азе халде Устүр-Енисейнин
балык заводу (бригадирлери
А. П. Булатов, Д. Ф. Тимонин)
эрткен чылын 64 тонна балык
тууду планын 70 тонна кыл-
дыр ажи-кусеткен. Ол бис-
тин байдалымыска багай эвес.
Бо бригадаларын чедикши-
инин кол чылдагааны бола,
оларын деминг ажилында,
быжыг сагыла-чурумунда
болгаш хөдөү байдалын эки
билиринде, боттарынын хө-
рекселдеринге камында.
Олар балык туударын чаа-
ча черлерин доктаамал айл-
тып турарлар. Чижээ, Д. Ти-
монин Уланга-Хөлге ийи кып-
ты улаштыр балык тууду чер-
лерин чедикшиининг айл-
тып келген.

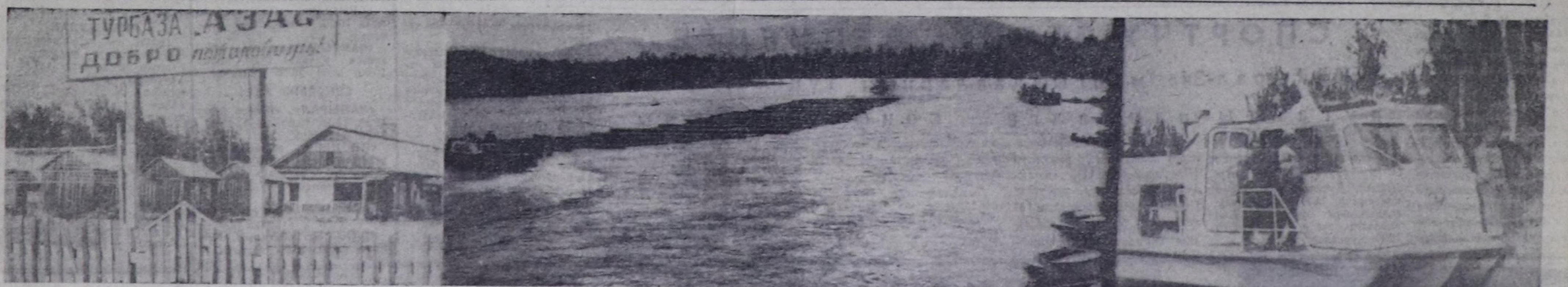
Э. ЧУДУМ.

лир үеде кол соруугалы бол-
та, балык чок хөдөргө балык-
ты өстүрүп азыраары. Балык
ажылынын ол аргазын ажи-
лаарынын ажи-кусеткен мар-
галада чок. Чамдык кижилер балык-
чыларын азы анызын кылды-
гын хөдөү сөгүтүстээшкенин
дөмөйлөт, ол черле ындг
эвес. Чижээ, балыкчылар
дизик, үргүлү сугта, өл-шма-
ка чоруп, берге ажи-ку. Айна-
ры база-ла мынг.

Районун аныкчаларын бо

ларында хөй.
Ажы болуу ындг белеп
эвес черек. Чүтүле айнарыга
чүтүлүт, айна бердигин,
тайгага ынак, оон дугумендин,
айнарынын чыгыттарын бил-
ди кижигин болуп шыдаар.
Ычангаз ол мергежил кол-
дуунда салгалдан салгал,
адазындан олгуне дамчып
артып каап турары таварыга
эвес. «Ачай, сен ында кинтер-
тин дегерзин туду берсе.
Мен уладас чед бээр мен-
«бо Володя Куликовтун ача-
мы Илья Сергеевичке чага-
зыдан ууңду-дур. Ол беш-
тактаным-даа бижээн бола,
болуңуң ынак ажилыңче дү-
гө-не эеп келир дээр күзелип
илеректен. Володя ам шериг
албанында, а шериг баарынын
мурунда ачазы-биле кады
тайгага анип, анычар ба-
жынын тутуп, бызычылал,
ачы кижинин бүтүлө чажыт-
тарын шийтээлп ап турган.
Ычангаз тайга алаа эң эр-
тим, чок апарган. Шериг сөө-
лүлде Токунун тайгыныче
дедир эеп кээп, азыннын сал-
гакымын болурунда чигилгил
чок. Тоора-Хемде Куликовтар,
Колдар, Викторовтар, Бара-
нов, Кумзуктар, Актар, Чу-
муктар дээр салгал дамчан

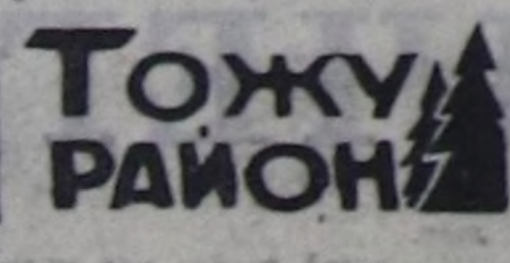
ачылар, балыкчылар инти-
аелин кижигүн.

Токунун делгемнеринде

Найыралдың ачызында

ААЛЧЫЛАРГА СУЙ-БЕЛЕК

Киж кайнар-даа чорааш, аалчыларга келгенде, сатыш-саткылы улауунга чугаалап бээр, белек-сөлөң көргүзөр чачылдыг болбай. Оон ийи «Арга» кыргын киж кайнар-даа бээр, деп улегер домак база бар. Тоужуга келген кижиниң салгы-сеткили бай, даалым долу чанар дээринге хей чаккын херээ чок.

Тоора-Хем суурга суй-белек кылдыр чер ажыттылгандан бээр он ийи чыл болуп турар. Эрткен үениң дүргүзүндө ол буюлгү буюлгүгө чери апарган. Ам ында эвээш киж кайнар-даа бээр, ай санында үш муң рубль орулга кинер онсаалда дөрт-беш муң рубль чедир күүсетинип турар. Моон сонгаар ук чериниң ажылың улам хөгжүрү чугаажок.

Суй-белек кылдыр чиг-эт Тоужуда четир. Бо хүнерде ында азырал болгаш черлик амынанын мыйызы, киж, ийи-бүрү ийи болгаш будук, чочагай, чавура, чекпе болгаш тоорук ажылатканын турар. Ылаңгыя ийи, буур болгаш сыын мыйыстарында кылган чүлдөр хей. Оларын ара-

зында хеп аскыштар, ном салыр делгирлер, стол кырының херекселери дээр, чүчү чок дээр! Оларны дегериниң каас, чараш, шевир болгаш тыныгыр кылган. Угузалар, яныз-бүрү дураулар болгаш өскө-даа каасталгалар бо-ла көстүр.

Суй-белек кылдыр пекти оон үндөзлекчи, коммунист Георгий Маркович Кирилленко (чурукта) удуруп турар. Ол уран чурулга талазы-биле тускай эртеми чок-даа болза, ук мергежилди чак шигээди алган. Мастер бодунун туразы-биле шигээди алган мергежилге аныктары күзөлдүн биле өөредип турар. Ам оон кады ажылдап турар эки — өөреникчилериниң бирээзи Владимир Шумов бо күзүн шеригже чорутуп болза, өскө өөреникчилер база бар. Ыдыг салгалды арттырар дээр, Георгий Маркович школада бөлүмүнү база удуруп турар. Ычангаш ийи-дыг мергежилди улус-даа, суй-белек-даа улам көндүр.

М. ООРЖАК,
Тоора-Хем суурун чурттакчы.

ЫНАКШЫЛЫМ ИЛЕРЕТТИМ

Азас хөлге
Аян-чорук кылып келген
Аныктар
Аразында каш-даа хондун.
Олар-биле
Орайга дээр хөөрөңип,
Одаг кылып,
Ойнап-хөлөп мага хандым.
Алдын казар,
Алгы этээр, хөөң ажаар
Ажылында
Аларгааннар аңаа кээр-
дир.
Алтай, Москва.

Аңгара дээр, оон-даа өскө
Аттыг-чарлыг
Аал-чурттуң төлдери-дир.
«Азас чараш!»
Азас байла!» димирлер-
дир.
Аңаа черле
Амыр-аарган чогул,
Ыдыг чонуну
Ырантан бээр келгенинге
Ырым сөңпөп,
Ынакшылым илереттим.
Ч. НАРА-НУСМЕ.

«ТОЖУНУ КӨРБЭЭН КИЖИ...»

Эки ажылдаарда, эки, дыш-танымр херек. Дыштанылг кижиге чүгө күш, немээр эвес, кадыкшылды база камгалаар. Ычангаш мен Тыныш Шинилг, Улаятый, Уру, Алаш, Дус-Хал болгаш өскө-даа суй-белек чорукчуларын чегир чугаалажып, чагаалажыр адрестериниң солчун алдыдан бис, Азаска чүгө турбазаның амынаның чыгары эвес, ГДР-ниң болгаш СССР-ниң кино, тирттыкчылары, Москвадан, Ленинградтан, Эстониядан болгаш өскө-даа черлерден журналисттер чораан. Тей телевидениниң бөлүк ажылдакчылары база чордулар. Капиталисттер күрүне — Япониядан херээжен журналист база келген. Аалчы бурзуну болур-чогур-биле хөлөп ол, ажылында дузалажып-даа турдуус.

Бир катар Ногаан-Хөлге ийи хондур аян-чорук кылган бис. Чус бежен киж дөрт амыр майгы болган аш-чөм, шүт-ла-да-жак — ап чораан бис. Оружка чораш-даа, майгы тигерде-даа дөңгөмө болган дуз урулук турду. Ылаңгыя Ала-чурттуң Улуг дайынның кижикчи М. Баймыскалы, Тоужуну хоочун анычым сес уругунуң нери алаан беш халыг Күзөң Дарымжаа, Сыт-Хем анычыл-тыныш чериниң үндөзлекчиси Маалы Аржааа чергелиг улуска канчал дузалажып бээр.

Дыштаныкчыларга лекция, белек-даа болулаар. Боттарыны ол ажылга ийи-кейин кижиге турдуус. Маалы «Россия» советтан келген киж эмчи Тамара Су-

лунарыны аныз-бүрү нация төлөөлүкчилери турдуус. Чер-терин улауу ажыл-иштен эгелээш чонун чачылдарында чедир чугаалажып, чагаалажыр адрестериниң солчун алдыдан бис, Азаска чүгө турбазаның амынаның чыгары эвес, ГДР-ниң болгаш СССР-ниң кино, тирттыкчылары, Москвадан, Ленинградтан, Эстониядан болгаш өскө-даа черлерден журналисттер чораан. Тей телевидениниң бөлүк ажылдакчылары база чордулар. Капиталисттер күрүне — Япониядан херээжен журналист база келген. Аалчы бурзуну болур-чогур-биле хөлөп ол, ажылында дузалажып-даа турдуус.

вактын арым-шөвөр сагымын, халг эштериниң болгаш Ногаан-Хөл аржаанында (родопут) хаксырын чуруманын дугайында белек-даа демдеглээр чугула.

Ук чериниң арым агаары, халдун чыгыш суу болгаш бодустун кайгамчык чурумалы аны-агы кижилериниң салгы-сеткилин каттыштырып, Төрүн чурт дээр дини чор-гаарады тургузуп кээр чорду. Ычангаш бодус дугайында чугаа төңчү чок. Боттарыныс турган черивисти ботталдыр-бас, халдун чараш чектерини чыгар, херекчөк чеге балык түспас талазы-биле хөгжөлдөр-ни ап турдуус. Ол чоруп турган, Тоужунуң чурттакчы чонуну бодус-биле найыралдын база магадлымыс. Аныраарыны, каттаарынык болгаш арга-арыгга камгаар чорурунуң чурумун аажок сатыр улус чорду. Ычангаарында Ногаан-Хөл аржаанында шоргалары амы үдөс пенсионерлер: Тима АССР-ниң культуразыны алдарың ажылдакчысы Василий Там-дыч-оол биле «Тоора-Хем» советтүү, хоочун анычым Кол Шожд эрткен чылын чавурт кылган чорду. Ол дээрге чүгө бодуска эвес, кижилерге ба-за ынакшыл болгаш хондур кел-дир. Буаның күвс кылган улуска мөгөөр ужурут бис.

М. ХЕИМЕР-ООЛ.

ТОЖУ АҢЧЫЛАРНЫҢ ЫРЫЗЫ

Өдүгөн тайга чурттуг-ла мен.
Өзөн сирен чыттыг-ла мен.
Чалым-хал чурттуг-ла мен.

Шаанак сирен чыттыг-ла мен.
Здер чарым мунупсузма,
Мынды чарым мунупсузма,

Мыйган сугда дөңгө-ле чок.
Эртинелг Өдүгөнниң
Зрес ачыч огулу-ла мен.
Зим-арга, кадыр-бертин
Эглиш дивес ээзи-ле мен.

Тоужу черниң делгемнеринде

«НАЙЫРАЛ-84» ТАЙБЫҢ ХЕРЭЭНГЕ ШЫНЧЫ БАРААН БОЛУР

Делегейниң «Найырал-84» эрткен маргылдаалары Москва болгаш Таллинге ийи делега болуп эрткен. Күрүне-ни «Россия» дээр Тей кон-церт залында маргылдаалар-нын байыраалдыг халдыныш-тының оларын тиклекчиле-рин болгаш шанилалдылары, порт организациларының дүргүчүлери, буюлгү мур-акчылары, культура мастер-тери, дипломаттар, даштык алычлар, журналистер чыл-ан.

ССРЭ-ниң Спорт комитети-ниң даргазы болгаш «Най-ырал-84»-нүн оргкомитетиниң даргазы М. В. Грамов болуп

эрткен маргылдаалар амыг се-зонунуң эң улут спортчу бо-лушкунарының бирээзи болу-бергени онсаал демдеглээр. Олар улустар аразында тай-бынны, калы ажылдажылга-нын болгаш билишкенини хер-хер бижытканын ийи-лиг болуп, делегейниң ийи-клазының түнелдери-биле дем-деглеттенин.

Маргылдааларга 50 ажыг чурттардан 2300 ажыг спорт-чулар, судьялар, албан хуу-зун төлөөлүкчилери болгаш хондур азырал кырышкан. Маргылдаалар аалчыларының аразында дыка хей чурттарың спорт организациларының де-

легейниң спорт каттыжым-ш-кынары болгаш федерацияларының удуруткучулары турган.

Спортчуларының, тренерлер-ниң, албан хуузуң төлөөлүк-чилериниң, аалчыларның бол-гаш журналистериниң чакгыс эл-сеткилди демдеглеп турар-ын дугаар алырга, «Найыр-ал-84» маргылдаалар тода болгаш организаци чоруту-лу, найыралы болгаш хондур-чел чорутулу онсааланып үн-ген. Маргылдааларга 500 муң ажыг көрүкчүлөр чорал.

Даштык кыргакчилериниң өмүзөндөн Болгария Улус Республикасының спортчу а-

«НАЙЫРАЛ-84» ТАЙБЫҢ ХЕРЭЭНГЕ ШЫНЧЫ БАРААН БОЛУР

ларын мастер Вая Дермен-жева маргылдаалары эки организацины дээр, спорт-туң совет хандыкшылдыгы-ның эвеле болгаш чагай кү-чүктү хандыкшылдыг өөрүп четтириниң илеретти.

«Найырал» маргылдааларының чүчү-биле-даа дөңгөмөс бол-гаш олимпийн шимчээшкени-ниң эриг чоруту дээр дем-селилериниң мунуу одурун-да бар чоруту Совет Эвеле-лини дугайында эрим турас-каал кылдыр боттарыныс чүрөктөрүска кагаалап а-

СПОРТЧУ БЕДИК ДЕННЕЛГЕ

«Найырал-84» маргылдааларын түнелдерин дугайты парламга конференциясы

М. В. Грамов делегалары Москва болгаш Таллинге 50 чурттан спортчулар мар-гышкан. Даштык судьялары кырыштыр. 1100 арбитр судья-лашыккын эрттирген. Кол парламга төвүгө 62 чурттан 1900 журналист турган.

«Найырал-84» маргылда-ларга делегейниң 18 рекордту (Лос-Анджелеске-11), нацио-нал 128 рекорду тургускан Программаның олимпийн 47 хевиринге бо маргылдаалар-нын кыргакчилери олимпий-ни шимчээшкенин амыр тур-рар түнелдерин 94 катар көргүскөн.

Лос-Анджелеске оюнарыны бейлаалары ол Олимпиадага совет спортчулары кырыш-канын дугайында СССР-ниң Национал олимпий комитети-

ниң шимчээшкенин амыр тур-рар түнелдерин 94 катар көргүскөн.

Лос-Анджелеске оюнарыны бейлаалары ол Олимпиадага совет спортчулары кырыш-канын дугайында СССР-ниң Национал олимпий комитети-

667000. Кызыл, Шетинки болгаш Крайченко кудумчуу, бажы № 3. Телефоннары: редакторун 2-24-63, редакторун ораакчыларыны 2-35-24, 2-23-54, халыскалыг секретарины 2-23-35, секретарины 2-23-35, партияны амырал болгаш удуруткучуларыны 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузу кылдыкчыны 2-37-13, чага кылдыкчыны 2-20-60, культура кылдыкчыны 2-23-54, кездэ амырал-агы кылдыкчыны 2-21-47, корректорлар ийи 2-27-41, бухгалтерияны 2-12-45, соаун келбей барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неслелде 6 катар үнөр.

Чатмр № 2036

Тыга АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы биле күрүне комитетиниң типографиясы. Кызыл, Шетинки болгаш Крайченко кудумчуу, бажы № 1; ТС — 01361